

การผลิตภาพยนตร์สารคดีด้วยการเล่าเรื่องด้วยภาพ

ชญาหนู วีรสาร¹

บทคัดย่อ

ภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE เป็นการผลิตที่เน้นการเล่าเรื่องด้วยภาพ มีแก่นเรื่องคือ ความผูกพันของชายคนหนึ่งกับต้นไม้ของเขา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดและเทคนิคการผลิตภาพยนตร์สารคดีที่เล่าเรื่องด้วยภาพโดยปราศจากเสียงบรรยาย จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านกระบวนการผลิตภาพยนตร์ 3 คนพบว่า ต่างให้ความเห็นสอดคล้องกันว่าภาพเพียงอย่างเดียวสามารถเล่าเรื่องได้ แต่ควรเป็นภาพที่มีความหมาย ลำดับภาพชัดเจน และมีโครงเรื่องในการถ่ายทำ ส่วนผู้ชมที่ตอบแบบสอบถามหลังจากได้รับชมภาพยนตร์เรื่องนี้แล้วพบว่า การไม่มีเสียงบรรยายในเรื่องไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจเนื้อหาเนื่องจากภาพบ่งบอกเรื่องราวทั้งหมดแล้ว.

คำสำคัญ: 1. ภาพยนตร์สารคดี 2. การเล่าเรื่องด้วยภาพ 3. การบรรยาย

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชานิเทศศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อีเมลveerasarn@gmail.com

Documentary Film Production by Visual Storytelling

Chayanoot Veerasarn²

Abstract

The short documentary “HISTREE”, is a film production focused on visual storytelling. The theme is the joy of a man and his connection to his tree. The purpose is to study the concepts and techniques of visual storytelling without narrative. Three film production experts were interviewed and agreed that images alone were able to tell the story, as long as the images were meaningful with a clear sequence and storyline. After watching the film, the audience expressed no difficulty understanding the film's content without audio, as the pictures alone expressed the whole story.

Keyword: 1. Documentary film 2. Visual storytelling. 3. Narrative

² Assistant Professorat Department of Informatics Faculty, Mahasarakham University, Kantarawichai, Mahasarakham. Email: chayanoot.v@msu.ac.th

บทนำ

ภาพยนตร์สารคดีในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะได้รับความสนใจจากผู้ผลิตมากกว่าในอดีต เนื่องจากมีอิสระในการแสดงออก ไม่จำกัดเนื้อหาและเทคนิคในการนำเสนอ ไม่ต้องคำนึงถึงความต้องการของผู้ชม หรือมีการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงทำให้ผู้ผลิตอิสระหันมาสร้างภาพยนตร์ประเภทนี้กันมากขึ้น

สุรพงษ์ พินิจคำ (Pinitkha, 2015) กล่าวว่าภาพยนตร์สารคดีเป็นสื่ออย่างหนึ่งสำหรับการสื่อสารแบบอิสระ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับการตีความและประเมินผลในแนวทางปัจจุบันของชีวิตโดยสิ่งที่เป็นอย่างอยู่และสิ่งที่ควรจะเป็น

ขณะที่ Pare Lorentz (Pare Lorentz Center: 2015) นักวิจารณ์ชาวอเมริกันอธิบายว่า ภาพยนตร์สารคดี คือ ข้อเท็จจริงที่ทำมาเป็นภาพยนตร์การแสดง บ้างก็ว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นและเป็นการเอาความจริงบางอย่างมาเผยแพร่

กล่าวโดยสรุปคือ ภาพยนตร์สารคดี เป็นภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความจริงในสังคมที่มีหลากหลายแง่มุม เพื่อบันทึกเหตุการณ์ พฤติกรรม ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และบรรยากาศอื่น ๆ ผ่านมุมมองของผู้สร้าง แล้วถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นความบันเทิงตามหน้าที่ของภาพยนตร์

ทุกวันนี้ภาพยนตร์สารคดีจำนวนมากได้สอดแทรกความบันเทิงร่วมด้วย นอกเหนือจากการบรรยายเพียงอย่างเดียว เช่น เสียงสัมภาษณ์ เสียงสนทนาอย่างสนุกสนาน เสียงเพลงที่สอดคล้องกับบรรยากาศและเรื่องราวที่กำลังพูดถึง หรือแม้แต่เสียงประกอบในธรรมชาติต่าง ๆ (Ambience) ช่วยเพิ่มความน่าสนใจและชวนติดตาม ส่งผลให้การผลิตภาพยนตร์สารคดีหลายเรื่องเป็นที่น่าจับตามอง รวมทั้งเวทีการประกวดภาพยนตร์ต่าง ๆ หรือเทศกาลภาพยนตร์ทั้งระดับชาติและนานาชาติเห็นความสำคัญเพิ่มมากขึ้นจากการเปิดโอกาสให้เข้าร่วมด้วย

อย่างไรก็ตาม ภาพยนตร์สารคดีทั่วไปจะดำเนินเรื่องด้วยการบรรยายเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการบรรยายหรือพากย์เสียงของนักพากย์อาชีพที่เหมาะสมกับเรื่อง เช่น ภาพยนตร์สารคดีเรื่อง March of the Penguins เรื่อง The Life of Buddha พระพุทธเจ้า หรือการบรรยายด้วยเสียงของตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้ดำเนินเรื่อง เช่น ภาพยนตร์สารคดีเรื่อง An Inconvenient Truth เรื่อง สายน้ำติดเชื้อ (By the river) เรื่อง เอาจริง (So be it) หรือการบรรยายด้วยเสียงของผู้ถ่ายทำเองขณะถ่ายทำ เช่น ภาพยนตร์สารคดีเรื่อง Tsunami Caught On Camera เรื่อง Wish Us Luck ขอให้เราโชคดี หรือแม้แต่การบรรยายของตัวบุคคลที่มีอยู่จริงผสมผสานกับเรื่องแต่ง เช่น ภาพยนตร์สารคดีชุด ข้างไทย

นอกจากนี้ยังมีภาพยนตร์สารคดีที่ใช้เทคนิคอื่นๆ ในการนำเสนอ ทั้งการสัมภาษณ์หลายคนแทนเสียงบรรยาย เช่น ภาพยนตร์สารคดีเรื่อง PrayforJapan เรื่อง

ประชาธิปไตย “ไทย” (Paradoxocracy) หรือการใช้ตัวอักษรลอย (Super) บรรยายแทนการใช้เสียงบรรยายทั้งเรื่อง เช่น ภาพยนตร์สารคดีเรื่อง ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของแต่ละเรื่องว่าภาพที่ใช้นั้นสามารถสื่อสารให้ผู้ชมเข้าใจได้มากน้อยเพียงใดและใช้บทบรรยายลักษณะใดจึงจะเหมาะสม

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ผู้เขียนเห็นถึงความสำคัญของภาพในการผลิตภาพยนตร์สารคดีมากกว่าบทบรรยาย เนื่องจากสารคดีจะต้องมีความเป็นจริง หากมีแต่บทบรรยายแต่ขาดภาพจริง หรือภาพที่อธิบายความจริง ภาพยนตร์เรื่องนั้น ๆ อาจจะขาดความน่าสนใจหรือความน่าเชื่อถือ ฉะนั้นภาพต่างๆ ที่ปรากฏต้องสะท้อนความจริงและบ่งบอกเรื่องราวที่ตรงกับแก่นเรื่องได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันบทบรรยายก็มีความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา ดังนั้น ผู้เขียนจึงต้องการศึกษาเทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพโดยปราศจากบทบรรยายผ่านกระบวนการผลิตภาพยนตร์สารคดีสั้นเชิงทดลองว่าสามารถสื่อสารกับผู้ชมได้หรือไม่

สำหรับการผลิตภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE นี้ ผู้เขียนซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์ผลงานเน้นการเล่าเรื่องด้วยภาพแทนการใช้บทบรรยาย มีแก่นเรื่องเป็นความผูกพันระหว่างผู้ชวยคนหนึ่งกับต้นไม้ที่ต่างพึ่งพาอาศัยกัน โดยเน้นการถ่ายภาพการตัดต่อ เสียงบรรยายภาคจริง เสียงดนตรีประกอบในการเล่าเรื่องทั้งหมด เพื่อใช้ทดลองและประเมินผลกับผู้ชมร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตภาพยนตร์สารคดีเพื่อให้ได้แนวคิดและเทคนิคในการผลิตภาพยนตร์สารคดีต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาแนวคิดและเทคนิคการผลิตภาพยนตร์สารคดีด้วยเทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพ

วิธีการศึกษา

1. ทดลองผลิตภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE ความยาว 4 นาที
2. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตภาพยนตร์สารคดีด้วยแบบสัมภาษณ์ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

2.1 ผู้เชี่ยวชาญด้านภาพยนตร์สารคดี ได้แก่ วิรุฬห์ กิ่งไพบูลย์ ผู้กำกับภาพยนตร์สารคดีเรื่อง คน คม ขวาน (Kingpaiboon, Interview, May 29, 2015) และวรรณแหวงษ์ วิวัฒน์ ผู้กำกับภาพยนตร์สารคดีเรื่อง Wish Us Luck ขอให้เราโชคดี (Hongwiwat, Interview, May 29, 2015)

2.2 ผู้เชี่ยวชาญด้านการกำกับภาพ ได้แก่ สิทธิพงษ์ กองทอง ช่างภาพและผู้กำกับภาพอาชีพอิสระ (Kongtong, Interview, May 29, 2015)

3. ประเมินผลการรับชมด้วยแบบสอบถามปลายเปิดจากกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ นิสิตภาควิชานิเทศศาสตร์ เอกวิทย์และโทรทัศน์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 51 คน

ผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการผลิตภาพยนตร์ 3 คน และการตอบแบบสอบถามของผู้ชมภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE จำนวน 51 คน สรุปผลได้ดังนี้

ความเหมือนและความต่างระหว่างภาพยนตร์ทั่วไปกับภาพยนตร์สารคดี

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการผลิตภาพยนตร์ 3 คน พบว่า ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนมองส่วนที่เหมือนกันคนละมุม กล่าวคือ ในมุมมองของผู้กำกับอย่าง วิรุพห์ กิ่งไพบูลย์ มองว่า ภาพยนตร์สองประเภทนี้เป็นสื่อที่แสดงออกด้วยภาพเคลื่อนไหว เป็นสิ่งที่ผู้สร้างต้องการจะบอกเรื่องราวบางเรื่องที่จะเล่าให้ผู้ชมได้รับรู้เหมือนกันขณะที่มุมมองวรรณแหว หงษ์วิวัฒน์มองว่าสิ่งที่เหมือนกันคือ ภาพยนตร์ทั่วไปเป็นเรื่องแต่งที่กำหนดประเด็น เรื่องราว หรือทัศนคติบางอย่างของผู้กำกับ เช่นเดียวกับ ภาพยนตร์สารคดีที่ไม่ใช่ความจริงทั้งหมด แต่เกิดจากการประกอบสร้าง เพื่อเป็นเครื่องสะท้อนทัศนคติบางอย่างของผู้สร้าง

ส่วนที่ต่างกันของภาพยนตร์ทั่วไปและภาพยนตร์สารคดีนั้น วิรุพห์ กิ่งไพบูลย์ วรรณแหว หงษ์วิวัฒน์ และ สิทธิพงษ์ กองทอง มีความเห็นตรงกันว่าภาพยนตร์ทั่วไปคือเรื่องแต่ง แต่ภาพยนตร์สารคดีเป็นเรื่องจริง เหตุการณ์จริง ตัวละครมีตัวตนจริง

ด้านของภาพ สิทธิพงษ์ กองทอง มองว่าภาพที่ใช้ในภาพยนตร์ทั้งสองประเภทมีความเหมือนกันตรงที่ภาพต้องมีความชัดเจน มีองค์ประกอบภาพที่สวยงาม สื่อความหมาย และอารมณ์ความรู้สึกได้ แต่ส่วนที่ต่างกันคือ ภาพยนตร์สารคดีจะใช้ภาพจริง อาจมีการปรับแต่งเพื่อความสวยงามบ้าง แต่ภาพยนตร์ทั่วไปใช้ภาพที่สร้างขึ้นทั้งหมด

กระบวนการผลิตภาพยนตร์สารคดี

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตภาพยนตร์สารคดี และจากการทดลองสร้างสรรค์ผลงานในครั้งนี้ พบว่า ต่างก็ล้วนหาแรงบันดาลใจในการผลิต ซึ่งมักจะมาจากเรื่องใกล้ตัว วิรุพห์ กิ่งไพบูลย์ ผู้ผลิตเรื่อง คนคมขวาน เลือกประเด็นจากการ

ลงพื้นที่ทำวิจัย เรื่องราวเป็นการปรับตัวของชาวลุ่มน้ำโขง 5 จังหวัด ขณะที่ วรรณแหว หงษ์วิวัฒน์ ผู้ผลิตเรื่อง Wish Us Luck ขอให้เราโชคดี เลือกประเด็นความสัมพันธ์พี่น้อง ฝาแฝดระหว่างการเดินทางจากสหราชอาณาจักรมายังประเทศไทยโดยรถไฟ ซึ่งเป็น เรื่องราวของผู้ผลิตเอง ส่วนเรื่อง HISTREE ผู้สร้างเลือกประเด็นจากบ้านต้นไม้ที่พบ โดยบังเอิญในจังหวัดมหาสารคาม

แม้ว่าทั้งสามเรื่องข้างต้น จะไม่มีบทภาพยนตร์ก่อนถ่ายทำ แต่ผู้สร้างทุกคน ต่างกำหนดเส้นเรื่อง มีแก่นเรื่อง และโครงเรื่องก่อนถ่ายทำ เพื่อให้มีแนวทางที่ชัดเจน และง่ายต่อการทำงานด้วย

ด้านสิทธิพงษ์ กองทองให้คำแนะนำในเรื่องการถ่ายภาพในงานภาพยนตร์ สารคดีว่า ภาพควรมีองค์ประกอบที่ชัดเจน ให้อารมณ์ และมีความหมายในตัวเอง

การใช้ภาพเล่าเรื่องแทนบทบรรยาย

ผู้เชี่ยวชาญทั้งสามคน ให้ความเห็นพ้องกันว่า ในการผลิตภาพยนตร์สารคดี นั้น สามารถใช้ภาพเล่าเพียงอย่างเดียวแทนบทบรรยายได้ เพราะหากภาพเหล่านั้น มีความหมายในตัวเอง ก็สามารถสื่อความหมายกับผู้ชมได้ วิรุพห์ กิ่งไพบูลย์กล่าวว่า การผลิตภาพยนตร์สารคดีอาจจะไม่จำเป็นต้องมีบทภาพยนตร์หรือบทบรรยายก็ได้ แต่ต้องมีแก่นเรื่องเพื่อยึดโยงการเล่าเรื่อง ซึ่งผู้เขียนเห็นด้วยว่า แก่นเรื่องมีความสำคัญ เพื่อสื่อสารให้ผู้ชมเข้าใจเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของเรื่องตรงกันกับผู้ผลิตขณะที่สิทธิพงษ์ กองทองให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ควรจะต้องลำดับภาพเหตุการณ์ให้ชัดเจนด้วย

สอดคล้องกับการตอบแบบสอบถามของผู้ชมหลังจากชมภาพยนตร์สารคดีสั้น เรื่อง HISTREE ที่ตอบตรงกันทุกคนว่า แม้ไม่มีเสียงบรรยายก็ไม่น่าอุปสรรคในการรับ ชมแต่อย่างใด ยังสามารถเข้าใจเนื้อหาที่ต้องการสื่อสารได้ และผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่ตอบว่าภาพในเรื่องสามารถบ่งบอกเรื่องราวได้ชัดเจน

บทบาทและความนิยมของภาพยนตร์สารคดีต่อผู้ชมในปัจจุบัน

ผู้กำกับภาพยนตร์สารคดีทั้งกลุ่มมองบทบาทของภาพยนตร์สารคดีว่า เป็นการบันทึกเรื่องราวเหมือนกัน แต่วิรุพห์ กิ่งไพบูลย์เห็นว่าเป็นการยึดโยง ประวัติศาสตร์ให้กลับมาทบทวนและตรวจสอบได้ ขณะที่วรรณแหว หงษ์วิวัฒน์มองว่า ภาพยนตร์สารคดีสะท้อนภาพสังคมที่ผู้ชมไม่เคยเห็น หรือไม่เคยคิดถึงมาก่อน และยัง ย้ำว่าเป็นการนำเสนอทัศนคติมากกว่าความจริงทั้งหมด ส่วนสิทธิพงษ์ กองทองคิดว่า ภาพยนตร์สารคดีมีบทบาทต่อผู้ชมมาก หากภาพยนตร์สารคดีนั้นสามารถทำให้ผู้ชม เข้าใจแก่นเรื่องได้

สำหรับความนิยมในภาพยนตร์สารคดีในประเทศไทย ทั้ง 3 คนให้ความเห็นที่แตกต่างกัน โดยวิรุฬห์ กิ่งไพบูลย์กล่าวว่ามีความโน้มที่ดีขึ้น ส่วนวรรณแว หงษ์วิวัฒน์มองว่ายังมีน้อย เพราะคนไทยยังนิยมเสพความบันเทิงจากภาพยนตร์มากกว่าสารคดีที่สิทธิพงษ์ กองทองเห็นว่ามีความนิยมต่ำมากเมื่อเทียบกับอดีต

อภิปรายผล

หลังจากที่ทดลองผลิตภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE ด้วยเทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพที่ปราศจากเสียงบรรยาย และได้ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์และการประเมินผลจากผู้ชมแล้ว สามารถอภิปรายผลโดยจำแนกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

ความจริงในภาพยนตร์สารคดี

หากกล่าวถึงคำว่า “สารคดี” เพียงอย่างเดียว หลายคนมักจะนิยามว่าเป็นเรื่องจริง หรือข้อมูลข้อเท็จจริงของเรื่องใดเรื่องหนึ่ง บ้างก็ว่าเป็นทัศนคติของผู้เล่าเรื่องด้านใดด้านหนึ่ง แต่เมื่อมีคำว่าภาพยนตร์ผนวกเข้าไปเป็น “ภาพยนตร์สารคดี” นอกจากจะอยู่บนพื้นฐานของความจริงหรือทัศนคติแล้ว ย่อมมีหน้าที่ของภาพยนตร์รวมอยู่ด้วย นั่นคือ มีความบันเทิงแทรกอยู่ในความจริงหรือทัศนคติดังกล่าว เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเร้าอารมณ์ของผู้ชม ดังมุมมองของ วรรณแว หงษ์วิวัฒน์ ที่กล่าวว่า สารคดีไม่ใช่ตัวสะท้อนความจริงทั้งหมด แต่เกิดจากการประกอบสร้างเพื่อเป็นเครื่องสะท้อนทัศนคติ หรือก่อนความคิดบางอย่างที่คนทำอยากนำเสนอ เช่นเดียวกับภาพยนตร์ที่มาจากเรื่องแต่ง ซึ่งเรียกว่า “การประกอบสร้างความจริง” ใกล้เคียงกับแนวคิดของ Pare Lorentz ที่นิยามว่า ภาพยนตร์สารคดี คือ ข้อเท็จจริงที่ทำมาเป็นภาพยนตร์การแสดง

ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นสอดคล้องเช่นกันว่า ภาพยนตร์สารคดีแม้จะเป็นเหตุการณ์จริง สถานที่จริง หรือตัวละครมีตัวตนจริง แต่เมื่อต้องการภาพที่สวยงามเพื่อให้กระทบใจผู้ชม อาจจะต้องมีการถ่ายซ้ำ หรือถ่ายหลายมุม หรือเลือกแสงที่ดีที่สุดเพื่อให้ได้ฉากและภาพที่สมบูรณ์แบบ โดยไม่จำเป็นต้องถ่ายตามลำดับช่วงเวลาเพราะเราสามารถไขการตัดต่อลำดับภาพภายหลังได้ตัวอย่างจากภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE ในความเป็นจริงของเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้น ช่วงเวลาที่บุคคลที่ดำเนินเรื่องจะใช้ชีวิตอย่างไรในเรื่องเป็นเพียงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น เช่น ภาพความอุดมสมบูรณ์ของทุ่งนาไม่ได้มีตลอดทั้งปี หลังจากเกี่ยวข้าว และเข้าสู่ฤดูหนาว ความแห้งแล้ง

กามาแทนที่ ไม่มีภาพความสวยงามของสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ บ้านดังเช่นในเรื่องบุคคลที่ดำเนินเรื่องก็ไม่ได้ใช้ชีวิตอย่างในภาพยนตร์สารคดีเสมอไป นั่นแสดงให้เห็นว่าผู้เขียนซึ่งสร้างสรรค์ผลงานเรื่องนี้ มีเจตนาที่จะให้ผู้ชมรับรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นเพียงแค่เสี้ยวหนึ่งของความจริงทั้งหมด และนำเสนอในมุมมองที่มีความสุข โดยกำหนดไว้แล้วว่าต้องการให้ภาพยนตร์สารคดีเรื่องนี้สะท้อนความเป็นอยู่ของคนที่ผูกพันกับต้นไม้ เพื่อให้ผู้ชมได้เห็นถึงความสุขของชายคนหนึ่งตามแก่นเรื่องและทัศนคติของผู้สร้าง ซึ่งสอดคล้องกับ Nakarin Wanakijpiboon (1992) กล่าวว่า ภาพยนตร์สารคดีในปัจจุบันได้ฉีกกฎแนวคิดเดิม ๆ ที่ว่าผู้ผลิตห้ามเข้าไปมีส่วนร่วม และห้ามแสดงทัศนคติส่วนตัว

เทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพ

ตามที่ได้กล่าวในข้อสรุปการผลิตภาพยนตร์สารคดี คือ ทั้งผู้เชี่ยวชาญและผู้ชมเห็นสอดคล้องกันว่า การผลิตภาพยนตร์สารคดีนั้นสามารถใช้ภาพเล่าเรื่องแทนการบรรยายได้ทั้งหมด หากมีการตัดต่อลำดับภาพที่ดี ภาพที่ใช้สื่อความหมายได้ บ่งบอกเรื่องราวตามที่ผู้สร้างต้องการได้ ซึ่งก่อนหน้านี้ก็เคยมีภาพยนตร์สารคดีหลายเรื่องที่สร้างขึ้นโดยปราศจากคำบรรยายมาแล้ว

Thida Phalitpholkapim (2016) ได้ให้ความเห็นต่อประเด็นนี้ว่า การเล่าเรื่องในภาพยนตร์มีวิธีการที่แตกต่างจากสารคดีทางโทรทัศน์ เพราะรูปแบบของโทรทัศน์และพฤติกรรมของผู้ชมโทรทัศน์ต่างจากภาพยนตร์ที่ต้องจดจ่ออยู่ภายในพื้นที่และเวลาภาษาในการเล่าเรื่องต่างกัน ภาพยนตร์สารคดีจึงไม่จำเป็นจะต้องมีพิธีกรอธิบายว่าเกิดอะไรขึ้น สามารถเล่าด้วยภาพและเสียงโดยไม่ต้องมีคำบรรยายเลยก็ได้ แต่ผู้ชมสามารถเข้าใจสารในภาพยนตร์ได้

อย่างไรก็ดี สิ่งสำคัญของการผลิตภาพยนตร์สารคดีที่ไม่มีบทบรรยาย คือ การมีเส้นเรื่อง หรือโครงเรื่องก่อนลงมือถ่ายทำ ไม่เพียงทำให้เรื่องแข็งแรง หรือเพิ่มความมั่นใจในการทำงานเท่านั้น ยังช่วยให้ผู้ร่วมงานเข้าใจจุดประสงค์ของผู้กำกับเข้าใจแก่นเรื่อง และสามารถสื่อสารกันได้ขณะถ่ายทำ Kalow (2011: 22) กล่าวว่า การเลือกเรื่องของสารคดีนั้น โดยทั่วไปผู้ผลิตภาพยนตร์สารคดีที่มีขนาดยาวจะกำหนดแก่นเรื่องกว้าง ๆ ไว้ แต่หากเป็นภาพยนตร์สารคดีสั้นราว 15 นาที ควรจะมีขอบเขตของแก่นเรื่องที่แคบลง เพื่อให้สามารถจัดการได้ง่ายและเหมาะสมแก่การรับชม

ในขั้นตอนการผลิต ภาพที่ใช้ต้องมีองค์ประกอบชัดเจน มีความคมชัดให้อารมณ์ และมีความหมายในตัว

Kalow (2011: 11) ให้คำแนะนำในการเลือกใช้ภาพต่าง ๆ ซึ่งเป็นมาตรฐานในการถ่ายภาพยนตร์สารคดี ดังนี้

- ภาพกว้างภายในอาคาร
- ภาพที่มองออกไปนอกหน้าต่างของอาคาร
- สัญญาณหรือสัญลักษณ์ที่บ่งบอกสถานที่
- รายละเอียดสิ่งของภายในห้อง
- ภาพถ่ายจากอัลบั้ม
- งานศิลปะหรือรูปบนผนัง
- สิ่งของที่ติดอยู่บนหน้าต่างหรือประกาศบนกระดาน
- ภาพไกลของตัวละครที่อยู่ระยะไกล
- มุมที่ไม่ปกติของตัวละคร
- กลุ่มของตัวละครที่มองเห็นจากด้านหลัง
- การแพนกล้องจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งหรือสิ่งของไปยังคนหนึ่งอย่างช้าๆ และไม่สั่นไหว
- ภาพของคนที่ไม่แสดงปฏิกิริยาตอบโต้เหตุการณ์หรือการวิจารณ์
- ภาพที่อยู่ตรงกันข้าม โดยถ่ายจากข้างหลัง เป็นมุมมองของคนที่ไม่แสดงการกระทำ
- การเฝ้าดูคนทำกิจวัตรประจำวัน
- ใบหน้าที่เข้ามาใกล้
- ภาพที่เป็นแหล่งที่มาของเสียง เช่น นาฬิกาปลุก หรือรถไฟที่แล่นผ่าน

ในภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISREE ก็ได้เลือกใช้ภาพที่ใกล้เคียงกับภาพมาตรฐานนี้เกือบทั้งหมด ซึ่งมีส่วนช่วยเล่าเรื่องได้เป็นอย่างดี อาทิ ใบหน้าที่เข้ามาใกล้แสดงให้เห็นรอยยิ้มและแววตาที่มีความสุข ธงชาติซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าอยู่ที่ประเทศไทย เป็นต้น

ผู้เขียนยังมีข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่าเราสามารถใช้นิเทศการถ่ายทำอื่นๆ เข้ามาทดแทนการบรรยายได้ ไม่ว่าจะเป็น เทคนิค Time Lapse คือ การถ่ายทำภาพแบบเร่งความเร็วในฉากที่มีการเคลื่อนไหวช้า ๆ เช่น การเคลื่อนตัวของก้อนเมฆ ทำให้ผู้ชมรู้สึกถึงช่วงเวลาที่ผ่านมา หรือแม้แต่องค์ประกอบศิลป์ เช่น พื้นผิว แสง สี เป็นต้น ก็ยังสามารถนำมาใช้อธิบายความหมายของเรื่องราวได้เช่นกัน

นอกจากนี้อุปกรณ์การถ่ายทำก็มีความสำคัญ โดยเฉพาะการถ่ายทำสารคดีแนวความเป็นจริง (Reality) เพื่อแทนสายตาของผู้ชมให้เกิดความรู้สึกร่วมด้วยการเคลื่อนไหวกล้องไปตามวัตถุ หรือเหตุการณ์ หรือบุคคลในเรื่อง เช่น อุปกรณ์เสริมที่ใช้ถ่วงน้ำหนักกล้องเพื่อป้องกันการสั่นไหว (Steadicam) ขณะเคลื่อนกล้องเป็นการดึงดูดอารมณ์ผู้ชมให้เหมือนอยู่ในเหตุการณ์ด้วย

หลังจากนั้นเป็นขั้นตอนการตัดต่อลำดับภาพ วรณแนว หงษ์วิวัฒน์ กล่าวว่า ขั้นตอนนี้เปรียบเสมือนการกำหนดประเด็นใหม่อีกครั้ง เนื่องจากผู้ผลิตจะเห็นภาพทั้งหมดที่ได้ถ่ายมาแล้ว

เสียงบรรยายภาคจริง และดนตรีประกอบก็มีส่วนสำคัญในการตัดต่อภาพจากการออกแบบสอบถามของผู้ชมซึ่งส่วนใหญ่สนใจดนตรีประกอบในเรื่อง HISTREE โดยให้เหตุผลว่า ทำให้ทราบว่าเรื่องราวเกิดขึ้นที่ภูมิภาคใดของประเทศไทย และให้ความรู้สึกสนุกสนาน มีอารมณ์ร่วมไปกับเรื่องราวในภาพยนตร์ด้วย กล่าวคือ ภาพยนตร์สารคดีที่ปราศจากคำบรรยาย หากใช้เสียงบรรยายภาคตามท้องเรื่องเพียงอย่างเดียวอาจจะทำให้ผู้ชมเบื่อหน่าย ฉะนั้นผู้ผลิตควรคำนึงถึงดนตรีประกอบเพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องมากยิ่งขึ้นด้วย

ตัวอย่างภาพยนตร์สารคดีที่เน้นเพลงประกอบ อาทิ เรื่องเพลงของข้าว (2015) โดยอรุณพร รัชชาสัทย์ ซึ่งใช้ทั้งเสียงดนตรีในเรื่อง และดนตรีที่ประพันธ์ขึ้นมาใหม่ประกอบกัน จนทำให้ภาพยนตร์สารคดีที่ปราศจากคำบรรยายเรื่องดังกล่าวได้รับรางวัลจากเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติรีออตเตอตาม (Rotterdam International Film Festival) ปี 2015 ด้วย

สำหรับภาพยนตร์สารคดีสั้นเรื่อง HISTREE แม้ว่าภาพและดนตรีประกอบภาพยนตร์จะกระทบใจผู้ชม แต่ส่วนใหญ่ยังตีความไม่ตรงกันกับแก่นเรื่องหรือมุมมองของผู้สร้างที่ต้องการนำเสนอในภาพยนตร์ เนื่องจากผู้ชมไม่ได้ความสำคัญกับภาพของบ้านต้นไม้ ซึ่งเป็นจุดสำคัญสูงสุดที่นำไปสู่แก่นเรื่อง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะภาพยนตร์มีความยาวเพียง 4 นาทีและถ่ายทอดภาพของบ้านต้นไม้เพียงสั้นๆ แต่ประเด็นที่น่าสนใจคือ ผู้ชมส่วนใหญ่กลับเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันว่าเนื้อหาในภาพยนตร์สารคดีเรื่องนี้ เป็นเรื่องราวความสุขของการใช้ชีวิตที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติอย่างพอเพียงโดยไม่นึกถึงบ้านต้นไม้แต่อย่างใด นั่นอาจเป็นเพราะผู้สร้างถ่ายทอดภาพของรอยยิ้มและเสียงหัวเราะซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความสุขของบุคคลในเรื่องมากกว่า แก่นเรื่องที่แท้จริงจึงถูกมองข้ามไป ฉะนั้น สรุปได้ว่าหากจะใช้เทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพที่ปราศจากคำบรรยายและต้องการให้ผู้ชมรับรู้ในแก่นเรื่องอย่างแท้จริง ภาพที่ปรากฏในภาพยนตร์สารคดีควรสื่อสารอย่างชัดเจนไม่เบี่ยงเบนแก่นเรื่อง

สรุปและข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันภาพยนตร์สารคดีมีแนวโน้มที่จะได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจากการประกวดระดับนานาชาติซึ่งให้ความสำคัญกับภาพยนตร์ประเภทสารคดีด้วยวิธีการเล่าเรื่องหลากหลายรูปแบบ การเล่าเรื่องที่มีบทบรรยายเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่ทำให้ผู้ชมเข้าใจเนื้อหาและแก่นเรื่องได้เป็นอย่างดี แต่ภาพที่ปรากฏในภาพยนตร์สารคดีก็มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ภาพยนตร์นั้นมีความสมบูรณ์ขึ้น ขณะที่การเล่าเรื่องโดยไม่มีเสียงบรรยายใดๆ ภาพแต่ละภาพจำเป็นต้องทำหน้าที่แทนบทบรรยายได้อย่างลึกซึ้งยิ่งกว่า เนื่องจากผู้ชมอาจจะตีความเนื้อหาและแก่นเรื่องผิดเพี้ยนไปจากเจตนารมณ์ของผู้ผลิตได้ ดังนั้น หากต้องการผลิตภาพยนตร์สารคดีที่ใช้เทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพและสื่อสารกับผู้ชมได้ตรงกับแก่นเรื่อง ภาพทุกภาพที่ปรากฏในเรื่องก็ควรทำหน้าที่สื่อสารได้ชัดเจนมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นด้วยเทคนิคการถ่ายทำ การจัดองค์ประกอบภาพ มุมกล้อง ขนาดภาพ และการตัดต่อลำดับภาพรวมทั้งเสียงและดนตรีประกอบที่เหมาะสมโดยยึดเส้นเรื่องเป็นหลัก เพื่อความบันเทิงตามหน้าที่ของภาพยนตร์ด้วย

ทั้งนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมดังนี้

1. ภาพยนตร์สารคดีอาจจะไม่สามารถใช้เทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพได้ทุกเรื่อง ขึ้นอยู่กับการเลือกประเด็น และเนื้อหาที่เหมาะสมกับเทคนิคนี้
2. ควรมีการทดลองผลิตภาพยนตร์ประเภทอื่น ๆ ที่ใช้เทคนิคการเล่าเรื่องด้วยภาพเพื่อการศึกษาด้วย

References

- Kalow, N. (2011). **Visual Storytelling the Digital Video Documentary**. North Carolina: The Center for Documentary Studies at Duke University.
- Pare Lorentz Center. (2015). **Critic Speaks Film Series**. [Online]. Retrieved June 11, 2016 from <http://www.parelorentzcenter.org/about-us/critic-speaks-film-series>.
- Phalitpholkarnpim, T. (2016). **Documentary Station: ฐานที่มั่นของหนังสารคดี**. [Online]. Retrieved June 11, 2016 from <http://waymagazine.org/documentary-station-01>.
- Pinitkha, S. (n.d.). **Production for Film (Textbook)** (เอกสารประกอบรายวิชาการถ่ายภาพยนตร์เพื่องานภาพยนตร์). [Online]. Retrieved June 1, 2015 from <http://202.29.22.164/e-learning/cd-1455/SOC43/topic7/linkfile/print5.html>.
- Raksasad, U. (2014). **Behind the scenes “The Song of Rice” (เบื้องหลังภาพยนตร์ “เพลงของข้าว”)**. [Online]. Retrieved June 1, 2015 from <https://www.youtube.com/watch?v=tBw7K3u5DnE>.
- Sittipong Kongtong, Cinematographer. Interview, May 29, 2015.
- Veerasarn, C. (2015). **HISTREE**. [Online]. Retrieved December 1, 2015 from <https://www.youtube.com/watch?v=erEdxTwkcL0>.
- Wanakijpiboon, N. (1992). **New Definition of Documentary Film (นิยามใหม่ของหนังสารคดี)**. [Online]. Retrieved May 1, 2015 from <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=6503>.
- Wanweaw Hongwiwat, Director of Wish Us Luck. Interview, May 29, 2015.
- Wiroon Kingpaiboon, Director of Khon Khom Khwan. Interview, May 29, 2015.